

Svenska *det*-konstruktioners betydelsepotential

Om verbsemantik och modalitet i satser med icke-referentiellt *det*

Av KAJSA THYBERG

Abstract

Thyberg, Kajsa, kajsa.thyberg@liu.se, Senior Lecturer, Department of Culture and Society (IKOS), Linköping University: “The potential of meaning in Swedish *det*-constructions. On verb semantics and modality in clauses with non-referential *det*.” *Språk och stil* NF 31:2, 2021, pp. 106–133.

This article focuses on the functions and the meaning potential of Swedish *det*-constructions, i.e. constructions with the non-referential pronoun *det* as subject. The aim is to show how the constructions construe meaning through verbs and participant roles and how they can be used to express assessment through modality. Moreover, the distribution of non-referential *det* and referential *det* is investigated in three text types. The material consists of *det*-clauses in academic works, news reports and personal blogs. The results show that referential and non-referential *det* have about the same frequency in all the investigated text types. Active *det*-constructions are non-agentive and mostly non-dynamic, expressing states, while passive *det*-constructions are dynamic and implicate an Agent. However, the Agent role is not expressed in passive *det*-constructions, which suggests a lower degree of agentivity in comparison to passive constructions without *det*. The results also show that different *det*-constructions can be used as a modal resource expressing modal assessment by the matrix clause, which thus can be considered an alternative to modal adjuncts and verbs.

Keywords: non-referential *det*, *det*-constructions, impersonal constructions, verb semantics, modality, Swedish.

Pronomenet *det* är ett av svenskans vanligaste ord. Ordet har flera funktioner. Dels kan det vara referentiellt, när referens till exempel hämtas från ett annat uttryck tidigare i texten: *Walter har köpt ett skrivbord och det är svart*. Men *det* kan också vara icke-referentiellt, till exempel när det fungerar som formellt subjekt i en presenteringskonstruktion: *Det ligger böcker på skrivbordet*. Funktionen är då rent syntaktisk och består i att fylla satsens subjektsplats. Det finns få studier som undersöker hur konstruktioner med icke-referentiellt *det* fungerar i ett betydelseperspektiv med fokus på hur världen beskrivs och hur interpersonella relationer kommer till uttryck i bruket. En fråga att ställa sig är om det finns gemensamma sådana betydelsedrag som karaktäriserar *det*-konstruktioner och som kan ringa in vad vi använder dem till. Det har heller inte tidigare undersökts

hur ofta pronomenet *det* används med eller utan referens i svenskan samt hur man kan skilja de två kategorierna av *det* från varandra.

Jag har i min avhandling (Thyberg 2020) undersökt hur olika *det*-konstruktioner används och skapar betydelse utifrån ett systemisk-funktionellt perspektiv (se Halliday & Matthiessen 2014 och Holmberg & Karlsson 2006) med ett särskilt fokus på verbsemantik och modalitet. Med verbsemantiken visas hur *det*-konstruktioner gestaltar olika typer av skeenden (så kallade *processer* i SFG). Beskrivningen av modalitet visar hur konstruktionerna används för att uttrycka bedömning – något som tidigare forskning har berört men inte närmare kartlagt. Inom SFG ses bedömning som en interpersonell funktion eftersom avsändaren kommunicerar ett förhållningssätt.

Avhandlingens resultat bidrar med en samlad funktionell beskrivning av olika *det*-konstruktioner där både gemensamma och konstruktionsspecifika betydelse drag kartläggs. Genom SFG-perspektivet belyses samspelande funktioner hos konstruktionerna, vilket tillför en ny och nyanserad bild av hur *det*-konstruktioner fungerar – inte enbart grammatiskt utan i ett perspektiv där form knyts till betydelse.

Eftersom systemisk-funktionell grammatik (SFG) är en teori tät på termer och begrepp är avsikten med denna artikel att göra de viktigaste resultaten i avhandlingen tillgängliga för en bredare läsarkrets än de som är förtrogna med SFG. Resultat, metod och material som i det följande presenteras grundar sig alltså på avhandlingen, men medan avhandlingen är starkt präglad av SFG-terminologi är termerna i denna redogörelse huvudsakligen hämtade från traditionell grammatik (Teleman m.fl. 1999, hädanefter SAG). I förhållande till avhandlingen är artikelns bidrag således att anpassa och tillgängliggöra beskrivningen så att flera kan få del av de empiriska resultaten. SFG-termer används och förklaras dock i några fall där de behövs för att tydliggöra analysen.

Med *det*-konstruktion avses ett satsmönster som inkluderar det icke-referentiella pronomenet *det*. I fokus står fem konstruktioner som främst är definierade utifrån deras syntaktiska mönster:¹

- Konstruktion med postponerat led (POST) utformas av *det* och en postponerad bisats: *det är viktigt att försäkringen täcker alla behov* eller postponerad infinitivfras: *det är kul att spela tennis igen*. Det postponerade ledet fungerar antingen som subjekt eller objekt.

¹ Utbrytningskonstruktioner ingår inte i föreliggande analys (se närmare i avsnitt 3).

- Konstruktion med predikativ och *med*-fras (MED) utformas av *det* och en postverbal *med*-fras som fungerar som satsens predikationsbas: *det är svårt med matte*.
- Presenteringskonstruktion (PRES)² inbegriper ett formellt och ett egentligt subjekt varav det egentliga subjektet har formen av en nominalfras: *det fläktade en skön vind från sjön*.
- Konstruktion med opersonligt predikat (OP): Här konstrueras predikatet utan ett referentiellt subjekt: *det brusade mäktigt*.
- Konstruktion med passiv (PASS) är passiva fall av ovanstående konstruktioner: *det sägs att försäkringen täcker alla behov* (passiv POST), *det anses svårt med matte* (passiv MED), *det kastades pären på stadion* (passiv PRES), *det röks mycket* (passiv OP).

1 Syfte och forskningsfrågor

Syftet med denna artikel är att visa hur *det*-konstruktioner används och skapar betydelse i modern svenska. Jag utgår från det material jag presenterat i min avhandling (Thyberg 2020) men utnyttjar i denna artikel en begreppsapparat som är anpassad till traditionell grammatik. Språkprov, tabeller och figurer hämtas emellertid mer eller mindre oförändrade från avhandlingen om inget annat anges. I fokus för denna artikel står tre forskningsfrågor. Den första frågan är hur vanligt icke-referentiellt *det* är i förhållande till referentiellt *det*. Jag visar att de två kategorierna av *det* är ungefär lika vanliga i svenskt skriftspråk. Den andra frågan är vilken betydelse om världen som representeras av olika *det*-konstruktioner. Centralt i sammanhanget är den semantik som representeras av verb och deltagarroller knutna till verb. I följande beskrivning används i huvudsak en traditionell, semantisk kategorisering av aktioner som *tillstånd*, *process* och *punkthändelse* (SAG 2 s. 503 f.), vilka specificeras mer vid behov. Den tredje frågan är hur *det*-konstruktioner används för att uttrycka bedömning. Här beskrivs hur *modal* betydelse uttrycks i konstruktionerna –

² Termen *presenteringskonstruktion* grundar sig på den speciella informationsstruktur som karaktäriserar konstruktionen där det egentliga subjektet är förskjutet till en position efter finit verb.

hur modala strukturer är utformade och vilka modala betydelsekategorier som förekommer.³

Syftet och forskningsfrågorna kan motiveras av att funktioner av nämnda slag inte har blivit närmare undersökta med avseende på svenskans *det*-konstruktioner, då tidigare beskrivningar av pragmatiska funktioner ofta har begränsat sig till informationsstruktur.

2 Tidigare beskrivningar av *det*-konstruktioner

Syntaktiska strukturer med icke-referentiella subjekt förekommer inte bara i svenskan utan finns i många andra språk. I denna redogörelse fokuserar jag dock på hur svenska *det*-konstruktioner tidigare har beskrivits, till största del utifrån funktionella perspektiv. Studier som tar upp olika slags *det*-konstruktioner är Sundman 1981, Engdahl 2007, 2010 och 2012 samt Falk 1993 som kartlägger hur icke-referentiella subjekt har utvecklats historiskt i svenskan. Därutöver har Engdahl & Laanemets (2015) kartlagt hur opersonlig passiv används i olika skandinaviska språk. De visar att *s*-passiv är den mest frekventa formen av opersonlig passiv i svenskan, medan *bli*-passiv är mindre vanlig. När det kommer till funktioner och semantik har *det*-konstruktioner behandlats i flera kontrastiva studier med avseende på informationsstruktur i svenskan och norskan jämfört med engelskan (se t.ex. Herriman 2012, 2013 samt Hasselgård 2004, 2005). Dessa studier visar sammantaget att *det* i satsinledande ställning utnyttjas som en strategi att förskjuta tematiska led längre till höger i satsen.

Angående passiva *det*-konstruktioner visar Engdahl (2006) att agensen kan vara starkt förbleknad och att agenten inte alltid är möjlig att uttrycka: *det dricks mycket öl (*av studenterna)* (Engdahl 2006 s. 38; se även Fredriksson 2016). Sundman (1981), som beskriver existentialkonstruktionen (här kallad PRES), uppmärksammar dessutom att verben i den passiva PRES-konstruktionen sällan har en betydelse av existens utan i stället uttrycker händelser och handlingar, som till exempel: *det repareras bilar där* (Sundman 1981 s. 19). Med anledning av den skiftande verbbetydelsen anser Sundman att konstruk-

³ Termen *modal* används i denna artikel om den betydelse som uttrycker talarens förhållnings-sätt till satsens innehåll, och som normalt uttrycks av modala verb och satsadverbial (se Holmberg & Karlsson 2006). Att uttrycka modal betydelse innebär enligt SFG att göra bedömningar.

tionen måste definieras utifrån syntaktiska kriterier. De vanligaste verben i PRES-konstruktionen är enligt Sundman emellertid *finnas*, *vara* och *bliva*.

Det-konstruktioner i talad svenska har studerats dels av Forsskåhl (2009) som beskriver hur *det är* fungerar interaktionellt, dels av Hammarberg (2008) som utifrån ett kognitivt perspektiv fokuserar på *det är* med fokus på språkinläring. Både Forsskåhl och Hammarberg identifierar olika konstruktioner som bildas av ordkombinationen *det är* och lyfter fram aspekter av referens som är relevanta för talspråk. Till exempel framhålls att referensen hos *det* ofta är öppen för tolkning och omtolkning under samtalets gång. Forsskåhl beskriver även att ordkombinationen *det är* har viktiga funktioner inom turtagning och i strukturen inom samtalsturer. Liknande slutsatser drar Søfteland (2014) om *det* i norska utbrytningskonstruktioner. Søfteland identifierar bland annat svårigheter med att avgöra referens hos *det* i samtal eftersom ordet är så pass flexibelt och öppet för tolkning och föreslår att en funktion kan vara att förankra samtalet i kontexten.

När det gäller bedömning och modal betydelse har Lemke (1998) undersökt hur engelskans konstruktion *it is (very) ... that*, som är av samma typ som den svenska POST-konstruktionen, används för att uttrycka attityder utifrån en rad olika betydelsekategorier. Mest frekventa är de överlappande betydelsekategorierna *desirability/inclination* som representerar olika grader av önskvärdhet eller gillande. Funktioner hos svenska *det*-konstruktioner som handlar om bedömning har dels uppmärksammats av Holmberg (2002), som undersöker olika resurser för emotiv betydelse och evaluering i text, dels av Tolvanen (2016) som studerar opersonliga konstruktioner i myndighetstexter. Tolvanen beskriver att POST-konstruktioner som *det lönar sig att ...* och *det kan vara bra att ...* kan vara ett sätt att uttrycka uppmaningar på ett mildare sätt än med en uppmaningssats (Tolvanen 2016 s. 132).

Utöver dessa studier finns också forskning som är mer inriktad på syntax – särskilt med avseende på existentialkonstruktioner och presenteringssatser i nordiska språk. Engdahl (2017), Engdahl m.fl. (2018) och Engdahl m.fl. (2020) visar bland annat hur specifika satsmönster är beskaffade, hur de kan avgränsas och hur de förhåller sig syntaktiskt mellan språken.

3 Material och metod

Materialet för undersökningen består av meningar med *det* som är hämtade från Språkbankens korpusresurs *Korp* utifrån sökning på *det* som pronomen i fyra korpusar: Akademiska texter – Samhällsvetenskap, Webbnyheter 2013, Bloggmix 2014 och Bloggmix 2015. I det följande refereras dessa korpusar till som (A) och (W) samt (B) för de två bloggkorpusarna tillsammans. Vad beträffar text- och stildrag spänner korpusarna tillsammans över ett mer formellt till ett mer vardagligt skriftspråksbruk. (A) innehåller ett formellt och akademiskt språk, men korpusen rymmer även transkriberat tal från intervjuer. (W) innehåller nyhetsspråk hämtat från svenska dagstidningars webbplatser. (B) utgörs av bloggtexter som har en mer informell och vardaglig stil. Insamlingen av materialet har gjorts stegvis i samband med kontinuerliga avgränsningar, vilket visas i tabell 1.

Tabell 1. Insamling av material.

Steg	Texttyp			Totalt
	A	W	B	
Insamling av sökträffar	4 000	4 000	5 000	13 000
Kategorisering av referentialitet	3 000	3 000	3 000	9 000
Kategorisering av <i>det</i> -konstruktioner	1 000	1 000	1 000	3 000
Avgränsning av <i>det</i> -konstruktioner	830	807	877	2 514

Av sökträffarna samlades först 13 000 meningar med *det*, varav 9 000 valdes slumpmässigt med en lika fördelning över de tre texttyperna. Dessa kategoriserades sedan utifrån referens och icke-referens hos *det*. Kategoriseringen grundade sig på två test. För det första testades betoning av pronomenet *det* för att avgöra huruvida *det* har en referens som kan kontrasteras gentemot andra entiteter. Möjlighet till betoning innebär därmed referens. För det andra testades att ersätta *det* med ett demonstrativt pronomen eller ett annat referentiellt uttryck som exempelvis *det hela* eller *allt*. Om kontrastbetoning eller ersättning fungerade bedömdes *det* som referentiellt och när detta var omöjligt bedömdes *det* som icke-referentiellt.

I de flesta fall var meningarna i materialet tillräckliga som kontext för att avgöra referentialitet hos *det*. Det fanns dock fall som krävde större textsammanhang. Textsammanhanget söktes då upp med en webbläsare, varvid jag

kontrollerade att textens källa och årtal överensstämde med korpustextens information. Meningar som bestod av betydelsefattiga ord (*Det blir det! Var det!*), där det var omöjligt att avgöra både konstruktion och eventuell referens, fick dock exkluderas med anledning av att textsammanhanget var alltför svårt att söka upp. Jag har även hanterat ambigüosa fall där *det* kan tolkas på flera sätt. Ett exempel är *det gick inte ens att diskutera*. Här kan *det* för det första tolkas som ett topikaliserat objekt (se Engdahl 2012 som visar på ytterligare referentiella tolkningar). För det andra kan *det* tolkas som icke-referentiellt – en tolkning som förutsätter att objektet är underförstått i infinitivfrasen: *det gick inte ens att diskutera* [saken]. Ambigüosa fall ingick inte i analysen av *det*-konstruktioners betydelse.

Det fanns även några specialfall som utmärkte sig som lite svårare att kategorisera som referentiellt eller icke-referentiellt. Några fall av *det* som jag valt att betrakta som icke-referentiella förekommer i konstruktioner som är så pass lexikaliserade att *det* är oersätligt och måste vara obetonat: *det är frågan om ..., när det gäller ..., ta det lugnt och ha det bra*. Ett annat icke-referentiellt specialfall är när en konditional eller temporal bisats fungerar som subjekt och är placerad efter verbet: *Det är alltid tragiskt när sådant här händer*. I detta fall är bisatsen nominal och fungerar som subjekt på samma sätt som den postponerade bisatsen i en POST-konstruktion, och precis som i POST-konstruktionen är *det* icke-referentiellt. Men till skillnad från det postponerade ledet kan den konditionala/temporal bisatsen inte uppträda som ordinarie subjekt i fundamentet, vilket innebär att konstruktionerna rent syntaktiskt inte är helt lika (se SAG 4 s. 579).

Ett referentiellt specialfall är när referensen hos *det* är så pass generell och vag att den till viss del liknar icke-referens. Det som avgör dessa fall är huruvida *det* kan ersättas med uttryck som *allt* eller *det hela*. Sådana fall beskrivs närmare i avsnitt 4.

Efter kategoriseringen excerperades de meningar där *det* bedömts som icke-referentiellt, för att vidare klassificeras som olika konstruktionstyper. Av sex konstruktionstyper som identifierades i detta steg valdes slutligen fem ut för den semantiska analysen (se de fem *det*-konstruktionerna listade i inledningen, se även Thyberg 2020 s. 73 ff.). Den konstruktion som uteslöts var utbrytningskonstruktionen, med anledning av att denna konstruktion kräver en annorlunda analys med krav på större textsammanhang. Som framgår av tabell 1 ovan bestod det slutgiltiga analysmaterialet av totalt 2 514 meningar där en *det*-konstruktion i varje mening var föremål för analys.

Analysen av *det*-konstruktioner gjordes både kvantitativt och kvalitativt utifrån en grundläggande kategorisering efter verb, verbets semantik⁴ och modala betydelskategorier inom respektive konstruktion. Med utgångspunkt i dessa kategoriseringar bestod arbetet i en induktiv kartläggning utifrån funktioner och betydelsemönster som i materialet framträdde hos respektive *det*-konstruktion, varvid olika konstruktioner också kunde jämföras med varandra för att det därigenom skulle vara möjligt att urskilja mer generella drag.

4 Referentiellt och icke-referentiellt *det*

I detta avsnitt presenteras referens och icke-referens hos *det*. Inledningsvis ger jag en översikt av olika kategorier av referens med utgångspunkt främst i SAG och Halliday & Hasan (1976)⁵, och därefter presenterar jag resultaten om referentialitet hos *det* i min undersökning.

Referens hos tredje personens pronomen kan delas in i *anaforisk*, varvid referensen hämtas från textsammanhanget, och *deiktisk* när referensen hämtas direkt från talsituationen (SAG 2 s. 292 ff.). Anaforiskt *det* kan ha antecedenter med olika slag av betydelse, vilket visas i exempel (1). I exemplet är både antecedenten och *det* markerat i kursiv.

- (1) a. *Håret* känns faktiskt friskare när *det* är blött. (B)
 b. Nu är *det* bara *måla* kvar och *det* tar vi imorgon. (B)
 c. *En ny dag börjar*, *en ny vecka tar fart* och *det* ska bli skönt. (B)

I (1 a) har *det* samma referens som den tidigare nominalfrasen *håret*. Referenten kan i detta fall beskrivas om en entitet. I (1 b) är *det* samreferentiellt med infinitivfrasen *måla*, som i stället betecknar en aktion. I (1 c) hämtas referens från två satsformade propositioner som tillsammans uttrycker ett skeende. Utöver dessa tre typer av referenter – entitet, aktion och proposition – kan *det* hämta referens från större textenheter som därmed har ett mer komplext betydelseinnehåll (se också Fraurud 2000 och Hammarberg 2008). Referens

⁴ Verbets semantiska kategorisering utgick från de betydelse typer som ligger till grund för *processer* inom SFG (se Holmberg & Karlsson 2006 s. 74 ff.).

⁵ Halliday & Hasan beskriver utifrån ett systemisk-funktionellt perspektiv hur texter skapar kohesion genom olika slags semantiska förbindelser mellan meningar, vilket ligger till grund även för senare beskrivningar av SFG:s textuella metafunktion. Fokus kommer här att ligga på Halliday & Hasans beskrivning av referens hos *det* engelska pronomenet *it*.

till en större textenhet kallas för *vidgad* referens, vilket baseras på Halliday & Hasans (1976) *extended reference* med avseende på engelskans *it* med denna funktion (se vidare Thyberg 2020 s. 13).

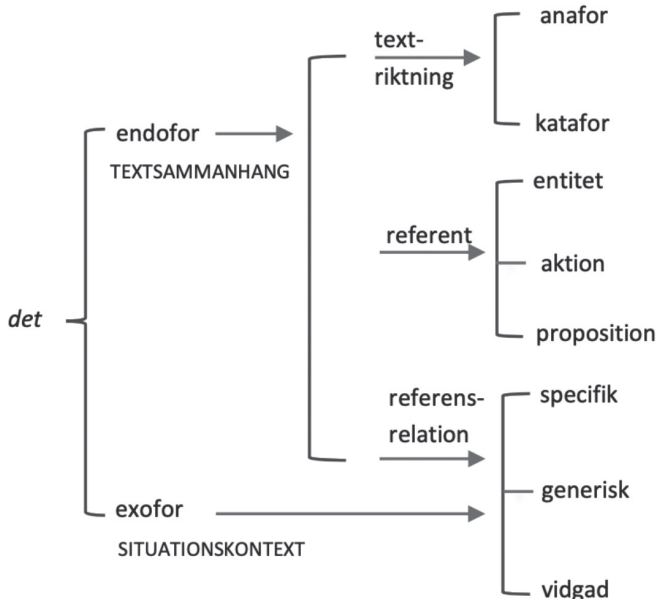
Anaforiskt *det* hämtar ofta sin referens från en antecedent tidigare i textsammanhanget, som i exempel (1). Mindre vanligt är att referensen hämtas från uttryck längre fram i texten, varvid *det* är kataforiskt (SAG 1 s. 187). I följande mening refererar *det* till exempel framåt till propositionen i en samordnad sats: *Det tog en stund men till slut hade man fått till en vak så att man kunde dra upp polismannen.*

Den deiktiska referensen hos *det* är mer komplex att beskriva. Här knyts texten direkt till den yttre världen omkring talaren och lyssnaren i snäv eller vid bemärkelse. Därmed är det inte lika tydligt huruvida referenten kan beskrivas som entitet, aktion eller proposition, så som vid den anaforiska referensen. Jag använder därför i stället en skala av referensrelationer som sträcker sig mellan specifik och vidgad, vilket innebär att referenten antingen är något specifikt i den iakttagbara situationen eller något mindre avgränsat som exempelvis ett förhållande eller den aktuella situationen i sig. Det senare kan jämföras med anaforisk referens som hämtas från en större textenhet, fast här är situationen inte uttryckt utan underförstådd i den icke-språkliga kontexten. I sin mest vidgade form kan den deiktiska referensen tänkas omfatta allt eller alla situationer, som i exempel (2). Här refererar *det* till det förhållande som är underförstått i sammanhanget.

- (2) a. Ofta är *det* då som Wittgenstein säger: Språket är en labyrint av vägar. (A)
 b. *Det* är nog som man säger, mår man bra själv är det lättare att hjälpa andra må bra. (B)

I figur 1 demonstreras en översikt över *det:s* referentialitet med fokus på referensens riktning, referent och typ av relation. Notera att *endoforisk* referens innebär referens i textsammanhanget (anaforisk/kataforisk) medan *exoforisk* referens representerar den deiktiska.⁶

⁶ Termerna *endoforisk/exoforisk* används inom SFG och är hämtade från Halliday & Hasan (1976). Termerna kommer vidare inte att användas i denna artikel.



Figur 1. Det:s referentialitet.

Vidgad referens kan i många fall kan uppfattas som vag och ibland svår att skilja från icke-referens. En term som jag använder för all sorts vidgad referens – såväl anaforsk som deiktisk – är *bred* referens. Utmärkande är att referensen är otydligt avgränsad och att *det* inte gärna kan betonas eller ersättas av ett demonstrativt pronomen. Däremot fungerar ersättning med ett mer generellt uttryck som *saken, det hela, allt* eller *situationen* (se även Falk 1993 s. 88). De fall av bred referens som typiskt uppfattas som mer vaga är de som helt saknar förankring i textsammanhanget, som i exempel (3).

- (3) Fransmännen tycks ställa upp väldigt mycket för varandra när *det* krisar. (B)

I (3) kan *det* ersättas med *allt* eller *situationer*, vilket innebär en skillnad gentemot konstruktioner med icke-referentiellt *det* (t.ex. *det regnar, det spökar*) där ersättning med ett annat uttryck inte är möjlig.

Ibland kan *det* med bred referens ha drag av både anafor och deixis, som i följande exempel:

- (4) Om det är något jag tycker är klurigt när det gäller inredning så är det fönsterbrädor. Jag vill inte ha *det* för avskalat och stelt, men inte heller för rörigt och plåtrigt. (B)

I (4) har referensen anaforiska drag eftersom den är associerad med de tidigare generiska uttrycken *inredning* och *fönsterbrädor*. Dock är referensen inte identisk med dessa uttryck eftersom den snarare uppfattas som skribentens egna fönster eller inredning, vilket drar den mer åt deiktisk.

Kategoriseringen av *det* som referentiellt och icke-referentiellt redovisas i tabell 2. Materialet för denna kategorisering består totalt av 9 000 meningar. Resultatet visar att referentiellt och icke-referentiellt *det* är ungefär lika vanligt i alla tre texttyper som undersöks.

Tabell 2. Antal referentiellt och icke-referentiellt *det*.

Kategorisering	Texttyp			Totalt
	A	W	B	
Referentiellt	1 295	1 496	1 509	4 299
Icke-referentiellt	1 658	1 459	1 443	4 558
Potentiellt icke-referentiellt ⁷	34	42	44	118
Oklart ⁸	13	3	4	25
Totalt	3 000	3 000	3 000	9 000

Meningarna med icke-referentiellt *det* har vidare kategoriserats som olika *det*-konstruktioner, vars frekvenser redovisas i tabell 3. Materialet har inför denna kategorisering skalats ner till totalt 3 000 meningar utifrån ett slumpmässigt urval.

⁷ Kategorin »potentiellt icke-referentiellt» innebär att *det* kan tolkas både som referentiellt och icke-referentiellt, typiskt när det finns en potentiell antecedent i textsammanhanget (se exempel i Thyberg 2020 s. 82 ff.).

⁸ Kategorin »oklart» avser fall där referentialitet inte har kunnat avgöras, t.ex. på grund av brist på textsammanhang.

Tabell 3. Frekvenser av *det*-konstruktioner.

<i>Det</i> -konstruktion	Antal
POST	849
OP	825
PRES	653
UT	486
PASS	133
MED	54
Totalt	3 000

Av de konstruktioner som redovisas i tabell 3 har alla utom utbrytningskonstruktioner (i tabellen förkortade till »UT») varit föremål för den fortsatta semantiska analysen. I det följande beskriver jag hur de olika *det*-konstruktionerna gestaltar skeenden i världen med utgångspunkt i olika verb. Först beskrivs de aktiva konstruktionerna och därefter de passiva (PASS). Till sist beskrivs hur modal bedömning uttrycks och är beskaffad i *det*-konstruktioner generellt.

5 *Det*-konstruktioner i aktiv form: tillstånd och icke-agentiva aktioner

De fyra aktiva *det*-konstruktionerna POST, MED, PRES och OP uttrycker nästan alltid tillstånd, vanligen genom kopulaverbet *vara* eller existentialverbet *finnas*. Det förekommer även att aktiva *det*-konstruktioner uttrycker processer och punkthändelser utan agens. Det finns dock en del konstruktionsspecifika skillnader som jag tar upp i följande avsnitt med start i POST-konstruktionen.

5.1 Konstruktion med postponerat led (POST)

Materialets POST-konstruktioner uttrycker till största delen tillstånd som består i att matrissatsen anger en beskrivande egenskap hos ett sakförhållande, som i exempel (5 a). I en mindre del POST-konstruktioner har verbet en mental betydelse, varvid aktionen kan vara mer dynamisk, som i (5 b).

- (5) a. *Det är magiskt att den typen av labyrint existerar i en storstad [...].* (B)
 b. *Det slår mig ofta hur man inom borgerligheten viftar bort klasskillnader och klassorättvisor som är irrelevanta.* (W)

I (5 a) visas den i materialet vanligaste strukturen hos POST-konstruktions matrissats: kopula och ett predikativt adjektiv som beskriver den postponerade satsens innehåll (*är magiskt*). Utöver *vara* förekommer verb som *kännas*, *se ut*, *verka* och *bli*. Den predikativa konstruktionen, som normalt är statisk (vid verbet *bli* anges dock en mer föränderlig aktion), kan varieras med ett innehållsverb som då tenderar att vara mer processuellt, t.ex. *fungera*, *göra ont*, *löna sig*, *skada* och *underlätta*. I (5 b) visas ett verb som i detta sammanhang har en mental betydelse (*slår mig*). Den postponerade bisatsen fungerar här som ett fenomen som riktar sig mot en deltagare (*mig*). Deltagaren upplever alltså aktionen, men utför den inte. Detta kan jämföras med konstruktioner där fenomenet (det upplevda) i stället utgår från deltagaren: *jag märker ...* Notera att de postponerade leden i (5) är utformade som bisatser som uttrycker propositioner, men detta led kan även ha formen av en infinitivfras som enbart uttrycker en aktion (*det är kul att spela tennis igen*). Det postponerade ledet fungerar nästan alltid som predikationsbas och som egentligt subjekt i konstruktionen.

5.2 Konstruktion med predikativ och *med*-fras (MED)

MED-konstruktionen är lik POST-konstruktionen på så vis att matrissatsen har en bedömande betydelse som utsägs om en postverbal predikationsbas. Likaså varierar predikatet mellan en predikativ konstruktion och ett innehållsverb. En skillnad är att det postverbala ledet är en *med*-fras i stället för en bisats eller en infinitivfras. Ytterligare en skillnad är att inga mentala verb förekommer i konstruktionen – här uttrycks enbart tillstånd. I (6) visas ett exempel.

- (6) Visst är *det* delvis mysigt med hösten, om man är inomhus? (B)

I Thyberg (2020 s. 148 ff.) undersöks *med*-frasens betydelse dels med avseende på förhållandet av inkongruens mellan rektionsled och predikativt adjektiv, dels med avseende på likheten med POST-konstruktionen där det postponerade ledet uttrycker en aktion som bisats eller infinitivfras. Utifrån analysen föreslår jag att *med*-frasens rektionsled i många fall representerar en betydelse av aktion, precis som POST-konstruktionens postponerade led. Denna aktion

kan emellertid vara mer eller mindre eller inte alls specificerad. Tre exempel där aktionen är specificerad i olika grad visas i (7).

- (7) a. *Det* går också bra med ströbröd. (B)
 b. Där slog man fast att *det* var bra med samarbete [...]. (A)
 c. *Det* kan faktiskt räcka med att hålla handen ibland [...].! (B)

I (7 a) är *med*-frasens aktion underspecificerad eftersom rektionsledet fungerar som en metonymi. *Ströbröd* representerar alltså betydelsemässigt en aktion som ströbröd har del i, nämligen 'att använda ströbröd'. I (7 b) är aktionen mer specificerad eftersom rektionen har formen av en nominalisering som rymmer en verbbetydelse (*samarbete*). I (7 c) är aktionen som mest specificerad i form av en infinitivfras (*att hålla handen ibland*).

Det finns även fall där rektionsledet inte lika tydligt tolkas som en aktion utan snarare som en grupp entiteter: *Men så fick jag någon idé om att det var tantigt med klänningar och skänkte bort nästan alla* (B). Här kan *klänningar* tolkas generiskt, som 'klänningar i största allmänhet' (se även Källström 1993 s. 220 ff.).

Rektionsledets form och betydelse i MED-konstruktionen demonstreras i tabell 4, tillika med exempel på och frekvenser av de två formerna nominalfras och infinitivfras.

Tabell 4. Rektionsledets form och betydelse i *med*-fraser.

Rektionsled		Exempel	Antal
form	betydelse		
nominalfras	'entitet(er)'	Det var tantigt med klänningar . Det går bra med ströbröd . Det var bra med samarbete .	51
	'aktion'		
		↓	
infinitivfras		Det räcker med att hålla handen .	3
Totalt			54

5.3 Presenteringskonstruktion (PRES)

PRES-konstruktionen uttrycker i aktiv form existentiell betydelse – oftast tillstånd genom verbet *finnas*, men aktionerna kan även ha drag av processer och

punkthändelser utan agens: *det fläktade en skön vind från sjön, det inträffade en del olyckor*. Med utgångspunkt i SAG (3 s. 400) är existensen den primära och överordnade betydelsen, medan verben snarare kan tillföra andra betydelse drag sekundärt. Existensen kan därmed beskrivas som gestaltad på olika sätt, med olika drag av annan betydelse. På basis av en analys av de verb som förekommer i PRES-konstruktionen kan existensbetydelsen delas in i tre övergripande typer: *ren, dynamisk* och *lokaliserad*.

- (8) a. Men *det* är långt ifrån säkert att det finns ett sådant behov. (W)
- b. *Det* fläktade en skön vind från sjön. (B)
- c. *Det* står en buss i vår trädgård. (B)

I (8 a) visas ren existens med det vanligaste verbet *finnas*. Utöver *finnas* förekommer verb som *förekomma, föreligga, ingå, medfölja* och *återstå*. Ren existens delas i sin tur in i existerande och icke-existerande typ, varav den sistnämnda uttrycks av verb som *behövs, fattas* och *saknas*.

I (8 b) visas dynamisk existens och verbet tillför här en betydelse av process. Den dynamiska existensen är mest mångfasetterad och kan delas in i flera underkategorier. För det första kan den vara avgränsad eller icke-avgränsad. Till den avgränsade typen hör punkthändelser, vilka i sin tur kan vara inträdande eller upphörande: *dyka upp, försvinna* eller punktuellt avgränsad: *inträffa*. Den icke-avgränsade typen innefattar processverb som *hagla, pågå, fläkta* och *gå*, vilket vi ser exempel på i (8 b). I dessa fall uttrycks pågående aktiviteter eller iterativa händelser som upprepas seriellt. Gemensamt för den dynamiska existensen är att det egentliga subjektet inte har en betydelse av agent utan snarare betecknar en roll genom vilken aktionen är aktualiserad.

I (8 c) visas lokaliserad existens som uttrycker rumslig befintlighet. Här används ett positionsverb tillsammans med ett obligatoriskt rumsadverbial (*i vår trädgård*). Lokaliserad existens har en flytande gräns gentemot dynamisk eftersom verb som anger befintlighet också kan ha en mer rörlig betydelse, som *hänga* och *gömma sig*. Den lokaliserade typen utmärker sig dock av att adverbialet är obligatoriskt. Ibland kan verbet vid den dynamiska existensen också betonas: *det HAGLADE avslag*, vilket tenderar att fungera sämre vid lokaliserad existens: *det [?]GÖMDE SIG en katt under trappan*. Ett undantag är fall där betoning används specifikt för att markera propositionens faktiska sanningshalt: *det GÖMDE SIG (verkligen) en katt under trappan*.

Tabell 5 ger en översikt över hur de olika typerna av existens realiseras i materialet (se närmare i Thyberg 2020 s. 166 ff.). I tabellen är verben indelade

efter SFG-modellens kategorier av *processer*, som innebär specifika typer av aktioner hos olika verb (observera att termen *process* i detta fall inte har den traditionella innebörden som 'pågående aktivitet'). *Relationella* verb är statiska tillståndsverb. De anger normalt relationer mellan två deltagarroller: *Maria är en lärare*. I PRES-konstruktionen relaterar de relationella verben dock endast en deltagare till världen, som *behov* i exemplet *det finns behov*. *Materiella* verb är dynamiska och anger processer och punkthändelser (se SAG 2 s. 503 f.). Pilarna som i tabellen pekar direkt mot verben demonstrerar att den aktuella existensstypen inte delas in i några fler underliggande kategorier.

Tabell 5. Realisering av *existens* i PRES-konstruktionen.

Typ av existens			Verb
ren	existerande	→	RELATIONELLA: <i>finnas, existera, förekomma, föreligga, ingå, rymmas, råda, vara, återstå</i>
	icke-existerande	behövd	RELATIONELLA: <i>behövas, krävas, måste till, ska till</i>
		saknad	RELATIONELLA: <i>fattas, saknas</i>
lokaliserad	belägen	→	RELATIONELLA: <i>vara</i>
	upplevd	→	MENTALA: <i>höras, synas, skönjas</i>
dynamisk	avgränsad	inträdande/upphörande	MATERIELLA: <i>bli kvar, dyka upp, framkomma, försvinna, komma, uppstå, utbryta, vankas, öppna</i>
		punktuell	MATERIELLA: <i>hända, inträffa, ske</i>
	icke-avgränsad	→	MATERIELLA: <i>fläktas, gå, hagla, pågå</i>

5.4 Konstruktion med opersonligt predikat (OP)

Materialets OP-konstruktioner är en mindre enhetlig grupp i jämförelse med övriga konstruktioner. Medan de ovan nämnda *det*-konstruktionerna har post-

verbala led som fungerar som predikationsbaser (postponerad bisats/infinitivfras/nominalfras/*med*-fras), saknas sådana ofta hos OP-konstruktioner. Här förekommer ibland enbart ett opersonligt predikatsverb som inte tar ett referentiellt subjekt (*det regnar, det snöar*) eller konstrueras satsen predikativt, varvid det kan antas att det finns en implicit predikationsbas (SAG 3 s. 359): *det är varmt, det är minusgrader*. Det förekommer även predikat som inte per automatik är opersonliga. Dessa predikat används snarare opersonligt som ett val av informationsstruktur där en prepositionsfras står i slutet av satsen: *det är trevligt i Lerum*. Här konstrueras verbfrasen (*är trevligt*) utan referentiellt subjekt som ett alternativ till en annan möjlig ledföljd där rektionsledets fras i stället är ett referentiellt subjekt: *Lerum är trevligt*.

I materialets OP-konstruktioner uttrycks nästan alltid tillstånd, men i liten utsträckning förekommer även processer och punkthändelser (se Thyberg 2020 s. 189). Sett till SFG:s mer specificerade verbskalor förekommer samtliga typer: relationella (tillstånd), materiella (yttre och dynamiska aktioner), mentala samt verbala aktioner. Dessa fyra typer visas i (9).

- (9) a. *Det är nära till lokaltrafiken.* (A)
 b. *Det ringde i telefonen och på dörren hela tiden.* (B)
 c. [...] *det kliar på mig.* (B)
 d. Där står *det* att felet berodde på den mänskliga faktorn [...]. (B)

I (9 a) anges ett tillstånd genom en predikativ konstruktion med rumslig innebörd. Tillstånd kan även handla om tid (*det dröjer, det är natt*⁹) eller vara en angivelse av annat slag, t.ex. en värdering (*det är trevligt i Lerum, det rockar i den här gruppen*). I (9 b) visas en dynamisk händelse. Även om verbet *ringa* är agentivt i sig själv, är agensen i *det*-konstruktionen mycket försvagad eftersom ingen agent kan uttryckas (*det ringde i telefonen (*av ngn)*). I (9 c) anges ett mentalt tillstånd i bemärkelsen hur något känns fysiskt och i (9 d) ett verbalt som innebär att något står skrivet.

Hos OP-konstruktioner förekommer ofta underförstådd eller underspecificerad betydelse. Underförstådd betydelse kan till exempel vara en implicit predikationsbas. Enligt SAG (3 s. 359) kan en implicit predikationsbas ofta förstås som tiden eller rummet, vilket också kan ses i mitt material: *det är vår, det är nära till lokaltrafiken*. Därutöver kan predikativet ha som funktion att identifiera en viss underförstådd aktion: *det får bli ett mail till* (B) eller ett visst

⁹ Jag analyserar *natt* här som subjektspredikativ snarare än som egentligt subjekt eftersom *det* är obligatoriskt i konstruktionen (se SAG 4 s. 503, 3 s. 405).

resultat: *I Rom blev det 2–2* (W) (se Thyberg 2020 s. 194 ff.). I sådana fall kan den implicita predikationsbasen beskrivas som en aktion i meningen 'det som ska ske', eller ett resultat/utfall.

Underförstådd betydelse framträder även genom en rad metonymier i materialets OP-konstruktioner. I exemplet *det får bli ett mail till* representerar nominalfrasen *ett mail till* aktionerna 'skriva och skicka ett mail till'. I exemplet *idag blev det View from the top med Gwyneth Paltrow* impliceras aktionen 'titta på film'.

Det är följt av nominalfras kan i en del fall fungera som en elliptisk utbrytningskonstruktion där en relativsats kan tänkas vara utelämnad: *Jag tycker inte att skämten i sig var sådär jätteroliga, det var mer Jim Careys miner [...]* (B). Betydelsen hos *Jim Careys miner* implicerar då följande relativsats: *som var roliga*. Utelämnningar av detta slag är gör OP-konstruktioner ibland svåra att skilja från utbrytningskonstruktioner (se även Søfteland 2014).

6 *Det*-konstruktioner i passiv form: agentiva aktioner

Passiva *det*-konstruktioner (PASS) är i materialet mindre frekventa än de aktiva. Detta kan ses i tabell 6 som visar fördelningen av typerna *s*-passiv och *bli*-passiv med respektive konstruktionstyps aktiva förekomster inom parentes.

Tabell 6. Typer av passiva *det*-konstruktioner.

Konstruktionstyp	Passivform		Antal
	<i>s</i> -passiv	<i>bli</i> -passiv	
POST	54	1	55 (aktiva: 849)
PRES	41	1	42 (aktiva: 653)
OP	35	0	35 (aktiva: 825)
MED	1	0	1 (aktiva: 54)

Analysen av verb i PASS-konstruktioner visar på stora skillnader i förhållande till de aktiva *det*-konstruktionerna. Skillnaden gäller dels typ av aktion, dels agens. Aktionerna är oftast dynamiska och anger processer och punkthändelser, och kan mer specifikt beskrivas som materiella, mentala eller verbala. Exempel på olika PASS-konstruktioner visas i (10).

- (10) a. Passiv POST: *Det* har ovan hävdats att de flesta nya partier som faktiskt når parlamentet också har som en målsättning att göra detta. (A)
 b. Passiv PRES: *Det* kastades päron på Stadion [...]. (W)
 c. Passiv MED: *Det* upplevs inte bara mödosamt med själva skrivandet [...]. (A)
 d. Passiv OP: *Det* har snackats länge, men det händer inte mycket. (W)

I (10 a) anger verbet *hävdats* en verbal punkthändelse. I (10 b) har verbet *kastades* en materiell, dynamisk betydelse där det utan kontext är svårt att avgöra huruvida det rör sig om process eller punkthändelse. I (10 c) är verbet mentalt och processuellt (*upplevs*) och i (10 d) verbalt (*snackats*). Gemensamt för dessa fyra aktioner är att de förutsätter en mänsklig agent som orsakar dem. I PASS-konstruktioner är aktionerna alltså agentiva i sin betydelse, till skillnad från i aktiva *det*-konstruktioner. Det ska dock poängteras att agensen är svagare i passiva *det*-konstruktioner än i passiva konstruktioner utan *det*, eftersom agenten konsekvent är utelämnad. Ibland kan agentrollen signaleras vagt i ett adverbial, som *ovan* i exempel (10 a). Men eftersom agenten inte är uttryckt är PASS-konstruktioner mer abstrakta till sin betydelse jämfört med passiva konstruktioner utan *det* som kan uttrycka agenten optionellt (jämför: *Skrivandet upplevdes mödosamt av eleverna. Päronen kastades på Stadion av publiken*).

För att beskriva hur PASS-konstruktioner förhåller sig till aktiva *det*-konstruktioner använder jag en skala där olika grader av agentivitet¹⁰ generaliseras utifrån huruvida verbet uppträder i en aktiv/passiv *det*-konstruktion eller i en aktiv/passiv konstruktion utan *det*. Dessa grader demonstreras i tabell 7. En konstruktion utan *det* kallas i tabellen för »normalsats» (se även tabellen i Thyberg 2020 s. 232).

Tabell 7. Grader av agentivitet i passiva och aktiva normalsatser respektive *det*-konstruktioner.

Agentivitet	Satstyp	Exempel
agentiv	aktiv normalsats	<i>Moster Anna skickade en solhatt.</i>
↓	passiv normalsats	<i>En solhatt skickades (av moster Anna).</i>
	passiv <i>det</i> -konstruktion	<i>Det skickades en solhatt (°av moster Anna).</i>
icke-agentiv	aktiv <i>det</i> -konstruktion	<i>Det kom en solhatt.</i>

¹⁰ *Agentivitet* används för att beskriva aktioner utifrån huruvida det finns en deltagare (agent) som orsakar processen eller om deltagaren snarare aktualiseras genom processen (se Holmberg & Karlsson 2006 s. 108 ff.).

När det gäller grad av agentivitet placerar sig PASS-konstruktionen mellan passiv normalsats och aktiv *det*-konstruktion. Den innebär att PASS-konstruktionen är mindre agentiv men inte helt icke-agentiv. Jämfört med den aktiva *det*-konstruktionen på nedre raden i tabell 7 är PASS-konstruktionen mer agentiv eftersom verbet implicerar en agent. Men eftersom agentrollen inte är uttryckt (och möjligheten att uttrycka denna roll i PASS-konstruktioner är tveksam) är PASS-konstruktionen mindre agentiv än den motsvarande passiva normalsatsen där agenten kan uttryckas optionellt (se agent i parentes i tabell 7 ovan). Den aktiva *det*-konstruktionen är icke-agentiv och utmärker sig typiskt av att inte kunna förekomma med samma verb som den passiva. I stället måste ett icke-agentivt verb användas (se verbet *kom* i tabell 7 ovan).

Den största skillnaden när det gäller verb hos *det*-konstruktioner föreligger alltså mellan aktiva och passiva konstruktioner. Men eftersom aktiva *det*-konstruktioner är betydligt vanligare, kan det framhållas att *det*-konstruktioner till största delen uttrycker tillstånd och icke-agentiva aktioner, med undantag av de passiva.

7 Modal bedömning

Det-konstruktioner kan fungera som modala resurser genom att satsmönstret utnyttjas för att konstruera modal betydelse. Modal betydelse innebär för det första *modalitet*, det vill säga en betydelse som anger olika grader av säkerhet till satsens innehåll (epistemisk modalitet) eller grader av vilja eller möjlighet att utföra satsens aktion (deontisk modalitet).¹¹ Modal betydelse kan också innebära bedömning av andra slag som kan uttryckas genom olika modala satsadverbial (*tyvärr*, *lyckligtvis*, *konstigt nog*, *verkligen*). I det följande redogör jag för hur modal bedömning uttrycks i *det*-konstruktioner – dels hur bedömning konstrueras i satsen, dels vilka typer av bedömning som förekommer i bruket: kategorier av modalitet eller kategorier av annan modal bedömning.

Medan POST- och MED-konstruktionen har bedömning som huvudfunktion, då samtliga MED och nästan alla POST uttrycker bedömning i materialet, är

¹¹ Se SAG (4 s. 284 ff.) som beskriver epistemisk och deontisk betydelse med utgångspunkt i modala hjälpverb.

bedömning genom PRES, OP- och PASS-konstruktioner mindre vanlig, vilket framgår av tabell 8 nedan.¹²

Tabell 8. Procentuell andel bedömning och icke-bedömning hos olika *det*-konstruktioner.

Konstruktionstyp	Bedömning		Icke-bedömning	
MED	100 %	(54)	0 %	(0)
POST	89 %	(763)	10 %	(86)
PASS	41 %	(55)	59 %	(78)
OP	23 %	(186)	77 %	(639)
PRES	13 %	(83)	87 %	(570)
Totalt	45 %	(1 141)	55 %	(1 373)

Bedömning i *det*-konstruktioner konstrueras genomgående i matrissatsen där icke-referentiellt *det* är subjekt: ***Det är troligt att hon kommer.*** Bedömningen uttrycks här utifrån ett objektivt perspektiv eftersom bedömningens avsändare inte uttrycks som subjekt (jämför: *jag tror att hon kommer* där *jag* är subjekt). Att bedömning konstrueras i matrissatsen innebär för det första att bedömningen är det som hävdas i satsen. Detta kan jämföras med en konstruktion med modalt satsadverbial där det hävdade i stället är propositionen där satsadverbialet ingår: *hon kommer troligen*. Ytterligare en effekt av bedömning i matrissatsen är att bedömningens betydelsepotential kan utökas och specificeras genom möjligheten att tillföra modalverb och satsadverbial: *det bör nog vara troligt att hon kommer* eller graderande uttryck: *det är mindre troligt att hon kommer*.

Det som bedöms i *det*-konstruktioner är däremot syntaktiskt underordnat den bedömande matrissatsen och placerad i en position efter predikatet. Detta led kan exempelvis ha formen av en bisats som uttrycker en proposition: ***Det är troligt att hon kommer.*** Men det som bedöms kan också ta sig andra former än just bisats, vilket betydelsemässigt innebär olika grader av abstraktion. Exempel visas i (11).

¹² Kategorierna bedömning och icke-bedömning i tabell 8 grundar sig på huruvida det finns betydelse av bedömning i matrissatsen, t.ex. genom ett beskrivande adjektiv som *troligt* eller *bra*. Gränsen mellan kategorierna är dock förhållandevis vag och kan med fördel utredas vidare.

- (11) a. *Det* är bra att vi nu börjar uppmärksamma det här.
 b. *Det* är viktigt att ta upp problematiken.
 c. *Det* krävs en integrering av dessa problem.
 d. *Det* finns en oro över att åka ut.
 e. *Det* är ovanligt med björnar här.

I (11 a) visas en POST-konstruktion. Matrissatsen uttrycker här bedömningen och det som bedöms är propositionen i en postponerad bisats. I (11 b), som också är en POST-konstruktion, är det som bedöms i stället aktionen hos en infinitivfras. Infinitivfrasen saknar de specificeringar som finns i bisatsen i form av subjekt och finit verb. I (11 c) visas en PRES-konstruktion. Här uttrycks bedömning genom predikatet (*krävs*), och det som bedöms har formen av en nominalisering (se Magnusson 2011) som förpackar aktionen i en nominalfras. Utöver nominaliseringar förekommer i materialets modala PRES-konstruktioner att bedömning uttrycks i det egentliga subjektets nominalfras, vilket visas i (11 d). Här inbegriper nominalfrasen både bedömning genom huvudordet *oro* och den aktion som bedöms i den inbäddade prepositionsfrasen *över att åka ut*. Eftersom nominalfrasen paketerar såväl bedömning som aktion är den modala strukturen mer komplext integrerad i satsen och framstår som mer dold och retorisk (se Thyberg 2020 s. 178 f.). I (11 e) är det som bedöms en prepositionsfras: *med björnar här*. Rektionsledet representerar i detta fall en aktion figurativt genom metonymi och kan packas upp som *björnar förekommer här* (se även exempel 7 a och tabell 4). Metonymin innebär att det som bedöms delvis är underspecificerat.

Sammantaget ser vi att det som bedöms i de skilda *det*-konstruktionerna i (11) har olika grader av abstraktion, från låg grad i den postponerade bisatsen i (11 a) till hög grad i den metonymiska prepositionsfrasen i (11 e). Möjligheten att abstrahera vad som bedöms skapar ett bredare tolkningsutrymme, varvid talare och lyssnare kan anpassa graden av abstraktion efter vad som tidigare är känt i sammanhanget.

Det-konstruktioners matrissatser används för att uttrycka en rad kategorier av modal betydelse. Dessa kategorier är betydelseskalar med olika grader från låg till hög. Epistemisk modalitet delas in i kategorierna *sannolikhet* och *vanlighet*, medan deontisk modalitet innefattar *villighet*, *förpliktelse* och *förmåga* (se Holmberg & Karlsson 2006 s. 58 ff.). I en *det*-konstruktion avgörs den modala kategorin typiskt av betydelsen hos ett predikativt adjektiv: *det är möjligt/vanligt/nödvändigt att hon kommer*. Förutom dessa kategorier av

modalitet identifierar jag följande modala kategorier som tillsammans visar på stor en semantisk bredd gällande hur bedömning kan uttryckas: *betydenhet, förväntan, intensitet, moral, relativ tid, sätt, typiskhet, vishet, uppskattning* samt *övertygelse* (se vidare Thyberg 2020 s. 125). Någon utförlig beskrivning av respektive betydelsekategori kommer här inte att ges, men jag demonstrerar i det följande att kategoriernas förekomster visar på samband mellan semantik och syntax.

I analysen av POST-konstruktionen, som är materialets mest frekventa konstruktion med flest fall av bedömning, visas att de epistemiska och deontiska kategorierna av modalitet relaterar till det postponerade ledets form som bisats eller infinitivfras. Som nämnts ovan uttrycker det postponerade ledet det som bedöms i den modala strukturen, medan bedömningen uttrycks i matrissatsen. I tabell 9 visas hur kategorierna av modalitet fördelar sig över bisats respektive infinitivfras i konstruktionen.

Tabell 9. Semantiska kategorier av modalitet fördelat på postponerad infinitivfras och sats i POST-konstruktionen.

Modalitet	Bisats	Infinitivfras	Totalt
förmåga	0	100	100
förpliktelse	15	66	81
sannolikhet	38	1	39
vanlighet	16	7	23
villighet	3	7	10

Tabell 9 visar att epistemisk modalitet (*sannolikhet* och *vanlighet*) förekommer mest vid postponerade bisatser i konstruktionen, medan deontisk modalitet (*förmåga, förpliktelse* och *villighet*) förekommer mest vid infinitivfraser. Betydelsemässigt innebär det att epistemisk modalitet modifierar propositioner, medan deontisk modalitet modifierar aktioner. Medan bisatsen typiskt uttrycker en proposition genom subjekt och finit verb, uttrycker infinitivfrasen endast aktionen i sig, utan satsens specificeringar.

De epistemiska kategorierna *sannolikhet* och *vanlighet* bedömer i POST-konstruktionen nästan bara propositioner i bisatser, vilket visas i exempel (12).

- (12) a. *Det* är möjligt att den här uppsättningen vill vara ett uttryck för ett samhälle där maskiner och teknik har tagit över mänskliga relationer. (W)
 b. *Det* händer även att polisanmälningar upprättas för ett och samma fall av misstänkt dödligt våld [...]. (W)

Gemensamt för satserna i (12) är att den modala betydelsen i matrissatsen också kan uttryckas i form av ett modalt satsadverbial, på följande sätt motsvarande (12 a): *Den här uppsättningen vill **möjligtvis** vara ...*, och motsvarande (12 b): *Polisanmälningar upprättas även **ibland** ...* Möjligheten till alternativ konstruktion med modalt satsadverbial är således relaterad till att det som modifieras är en satsformad proposition.

I (13) visas exempel på deontisk modalitet. Här uttrycks det som bedöms i stället som infinitivfraser.

- (13) a. Vid sådant fiske är *det* endast tillåtet att fiska från land. (B)
 b. *Det* gick inte att resonera med dem. (W)

Infinitivfraserna som bedöms i (13) uttrycker inte någon proposition, och alternativa konstruktioner med satsadverbial är då inte möjliga. I (13 a), där modaliteten är förpliktelse, går det däremot bra att konstruera samma betydelse med ett modalt hjälpverb: *Vid sådant fiske **får** man endast fiska från land*. I (13 b), där modaliteten är förmåga, är likaså parafras med hjälpverb möjlig: *Man **kan** inte resonera med dem*.

Slutsatsen av denna analys är att de epistemiska och deontiska modalitetstyperna relaterar till huruvida det som bedöms uttrycker en proposition eller inte. Eftersom det som bedöms i POST-konstruktionen är det postponerade ledets betydelse, är formen som bisats/infinitivfras typiskt avgörande för vilken typ av modalitet som förekommer. Då bisatsen generellt uttrycker en proposition är epistemisk modalitet mest frekvent, medan deontisk modalitet är vanligast i samband med infinitivfraser som inte uttrycker en proposition (se tabell 9). I Thyberg 2020 diskuteras denna skillnad ingående i samband med möjligheten att betrakta *det*-konstruktionen som en *grammatisk metafor*, det vill säga som ett satsformat alternativ till konstruktion med modalt verb och/eller satsadverbial (se Thyberg 2020, kap 6–10).

7 Avslutning

I denna artikel har jag visat hur *det*-konstruktioner, som främst är syntaktiska kategorier, är knutna till betydelse. Resultatet belyser hur föreställningar om världen och bedömning på olika sätt är kopplade till form. Genom att kartlägga vilka verb som används har jag visat på skillnader mellan aktiva och passiva *det*-konstruktioner. Medan verben i aktiva *det*-konstruktioner typiskt konstruerar icke-agentiva tillstånd, uttrycker verben i passiva *det*-konstruktioner processer och punkthändelser som är agentiva. De passiva konstruktionerna är dock mindre agentiva än passiva konstruktioner utan *det* eftersom agenten i PASS-konstruktioner konsekvent utelämnas. Resultatet stödjer därmed Engdahls (2006) analys att passiva *det*-konstruktioner kraftigt försvagar agensen.

Jag har även visat att *det*-konstruktioner har en tydlig potential att användas för bedömning, vilket kan betraktas i relation till andra grammatiska resurser för bedömning såsom modala verb och satsadverbial. I *det*-konstruktioner konstrueras modal bedömning genom en matrissats som typiskt modifierar ett underordnat led i postverbal position. Matrissatsen konstruerar bedömningen från ett objektivet perspektiv och skapar en utökad modal betydelsepotential genom möjligheten att tillföra ytterligare modala uttryck. Det led som bedöms varierar i *det*-konstruktioner mellan att vara en bisats, en infinitivfras eller en prepositionsfras, vilket betydelsemässigt innebär olika grader av abstraktion och semantisk komplexitet. Jag har visat på samband mellan det postverbala ledets syntaktiska form och olika kategorier av modalitet, varvid epistemisk modalitet oftare modifierar bisatser medan deontisk modalitet typiskt modifierar infinitivfraser. Detta visar att samband mellan form och betydelse också föreligger på en mer specifik nivå.

Tidigare har endast POST-konstruktionen setts som ett grammatiskt alternativ för att uttrycka modal betydelse utifrån ett objektivet perspektiv (se t.ex. Lemke 1998). Denna undersökning visar att även MED, PRES, OP och PASS har samma potential – under något varierade former men i grunden liknande struktur med bedömning i matrissatsen. Därmed bidrar undersökningens resultat med en utökad redogörelse för flera *det*-konstruktioner som modala resurser.

Min undersökning visar vidare att *det* i skriftspråk används utan referens ungefär lika ofta som med referens – ett bruk som inte tidigare har blivit kartlagt. Resultatet bidrar därmed med ny kunskap om pronomenet *det* – även med avseende på kategorier av referens. I min studie står inte referenskategorier i fokus för någon forskningsfråga, men det har utifrån metodiska aspekter varit

relevant att undersöka med avseende på kategoriseringen av referens och icke-referens. Kategorierna är dock tentativa och kan med fördel testas vidare.

Som helhet ger min undersökning en samlad bild av *det*-bruket och *det*-konstruktioners betydelsepotential i svenskan. Medan tidigare studier ofta har fokuserat på enskilda konstruktioner behandlas här olika *det*-konstruktioner vid sidan av varandra. Därmed framträder både generella och konstruktions-specifika funktioner. Utöver skillnaden mellan aktiva och passiva konstruktioner har jag exempelvis uppmärksammat att de olika konstruktionerna kan kopplas till olika grad av abstraktion hos postverbala led (se exempel 11).

I denna artikel har jag presenterat de viktigaste och mest tydliga, empiriska resultaten från min avhandling (Thyberg 2020) med målet att tillgängliggöra dem med utgångspunkt i SAG:s (1999) terminologi. Det innebär att beskrivningen inte täcker in alla de nyanser som ryms i SFG:s begreppsapparat, men de viktigaste resultaten är samtidigt mindre beroende av ramverket. Min avhandling ger däremot konkreta och utförliga förslag på analys och beskrivning av *det*-konstruktioner utifrån SFG, och bidrar därmed med att göra modellen mer tillgänglig på svenska eftersom *det*-konstruktioner inte tidigare har hanterats på ett tydligt sätt inom ramverket.

Avslutningsvis lägger mitt arbete grunden för fortsatta studier av hur *det*-konstruktioner fungerar i längre texter av olika typer. Det kan då undersökas närmare hur konstruktionerna förhåller sig till kontexten, vilket min studie inte täcker fullt ut.

Litteratur

- Engdahl, Elisabet, 2006: Semantic and syntactic patterns in Swedish passives. I: Benjamin Lyngfelt & Torgrim Solstad (red.): *Demoting the Agent. Passive, middle and other voice phenomena.* (Linguistik Aktuell/Linguistics Today 96.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. S. 21–45.
- Engdahl, Elisabet, 2007: Flerfunktionellt *det*. I: Karin Milles & Anna Vogel (red.): *Språkets roll och räckvidd.* Festschrift till Staffan Hellberg den 18 februari 2007. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology, New Series 42.) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis. S. 97–106.
- Engdahl, Elisabet, 2010: Vad händer med subjektstvånget? Om *det*-inledda satser utan subjekt. I: *Språk & stil* NF 20. S. 81–104.
- Engdahl, Elisabet, 2012: Optional expletive subjects in Swedish. I: *Nordic Journal of Linguistics* 35(2). S. 99–144.
- Engdahl, Elisabet & Laanemets, Anu, 2015: Opersonlig passiv i danska, norska och svenska – en korpusstudie. I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 33(2). S. 129–156.

- Engdahl, Elisabet, 2017: Expletive passives in Scandinavian – with and without objects. I: Michelle Shehan & Laura L. Bailey (red.): *Order and Structure in Syntax II: Subjecthood and argument structure*. Berlin: Language Science Press. S. 289–306.
- Engdahl, Elisabet, Maling, Joan, & Zaenen, Annie, 2018: Presentational sentences in Icelandic and Swedish: Roles and positions. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax* 101. S. 1–28.
- Engdahl, Elisabet, Sigurðsson, Halldór Ármann, Zaenen, Annie & Maling, Joan, 2020: Thematic constraints on presentational sentences in Icelandic and Swedish. I: *Íslenskt mál* 41–42. S. 123–165.
- Falk, Cecilia, 1993: *Non-referential subjects in the history of Swedish*. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.
- Forskåhl, Mona, 2009: *Konstruktioner i interaktion: de e som resurs i samtal*. (Studier i nordisk filologi 83.) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Fraurud, Kari, 2000: *Demonstrativer i svensk sakprosa*. I: *Denna – den här – den där. Om demonstrativer i tvärspråklig belysning. En minnesskrift till Elsie Wijk-Andersson*. (ASLA-Information 26:2.) Uppsala: ASLA. S. 5–28.
- Fredriksson, Anna-Lena, 2016: *A corpus-based contrastive study of the passive and related constructions in English and Swedish*. Göteborg: Institutionen för språk och litteraturer, Göteborgs universitet.
- Halliday, Michael A. K. & Hasan, Ruqaiya, 1976: *Cohesion in English*. London: Longman.
- Halliday, Michael A. K. & Matthiessen, Christian M. I. M., 2014: *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. 4 uppl. London/New York: Routledge.
- Hammarberg, Björn, 2008: *Konstruktioner som produkt och process – en studie av hur L1- och L2-talare utnyttjar "det är"*. I: *Nordand: Nordisk tidsskrift för andrespråksforskning* 3(1). S. 79–107.
- Hasselgård, Hilde, 2004: *Thematic choice in English and Norwegian*. I: *Functions of Language* 11(2). S. 187–212.
- Hasselgård, Hilde, 2005: *Theme in Norwegian*. I: Kjell Lars Berge & Eva Maagerø (red.), *Semiotics from the North: Nordic Approaches to Systemic Functional Linguistics*. Oslo: Novus Press. S. 35–48.
- Herriman, Jennifer, 2012: *Existential constructions in English and Swedish*. I: *Languages in Contrast* 12(2). S. 165–186.
- Herriman, Jennifer, 2013: *The extraposition of clausal subjects in English and Swedish*. I: Karin Aijmer & Bengt Altenberg (red.), *Advances in Corpus-based Contrastive Linguistics: Studies in Honour of Stig Johansson*. (Studies in Corpus Linguistics 54.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. S. 233–259.
- Holmberg, Per, 2002: *Emotiv betydelse och evaluering i text*. (Nordistica Gothoburgensia 24.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Holmberg, Per, Karlsson, Anna-Malin & Nord, Andreas (red.), 2011: *Funktionell textanalys*. Stockholm: Norstedts Akademiska.
- Korp. <<http://spraakbanken.gu.se/korp/>>.
- Källström, Roger, 1993: *Kongruens i svenskan*. (Nordistica Gothoburgensia 16.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

- Lemke, Jay L., 1998: Resources for Attitudinal Meaning: Evaluative Orientations in Text Semantics. I: *Functions of Language* 5(1). S. 33–56.
- Magnusson, Ulrika, 2011: Skolspråk i utveckling. En- och flerspråkiga elevers bruk av grammatiska metaforer i senare skolår. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 17.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: Svenska Akademiens grammatik. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Sundman, Marketta, 1980: Existentialkonstruktionen i svenskan. (Meddelanden från Stiftelsens för Åbo akademi forskningsinstitut 57.) Åbo: Stiftelsen för Åbo akademi forskningsinstitut.
- Søfteland, Åshild, 2014: Utbryttingskonstruksjonen i norsk spontantale. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Thyberg, Kajsa, 2019: *Det* i svenskan – referentiellt eller icke-referentiellt? Att klassificera mindre tydliga fall av referentialitet. I: Marco Bianchi, David Håkansson, Björn Melander, Linda Pfister, Maria Westman & Carin Östman (red.): *Svenskans beskrivning* 36. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. S. 321–331.
- Thyberg, Kajsa, 2020: *Det*-konstruktioner i bruk. En systemisk-funktionell analys av satser med icke-referentiellt *det* i modern svenska. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 18.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Tolvanen, Eveliina, 2016: ”Någon särskild ansökan behöver inte göras.” Opersonliga konstruktioner i myndighetstexter på svenska och finska i Finland och Sverige. I: *Folkmålsstudier* 54. S. 115–141.